

Zgodovinsko - mestopisni obrazci.

(Spisuje P. F. H.)

XIV. Ljubljana.

(Dalje.)

dan vseh svetnikov 1370. l. prideta Rudolfova naslednika Albrecht III. in Leopold III. v Ljubljano, da se jima poklonijo stanovi. O tej pri-
liki je dobila Ljubljana pravico, da je smelo 12 porotnikov, imajočih
pravico nositi škrlatasto obleko po običajih beneških plemičev, vsako
leto izvoliti sodnika, kateri je prisegel, da bode sodil pravično ubogim in
imovitim.

Ko je 1374. l. umrl Goriški grof Albrecht IV., s katerim je bil vže
Rudolf IV. sklenil dedno pogodbo, pripala je Kranjskej „slovenska meja“ s
Krasom in Metliko. Dedna kneza skličeta okolo binkoštih stanove Kranjske
in pridobljenih dežel v Ljubljano, da bi se skupno poklonili knezoma. Stanovi
so prisegli zvestobo ter si ob jednem izvolili Ljubljano za svoje središče. Dan
tega združenja se more smatrati za rodni dan krajnske vojvodine in pričetek
deželnega zbora kranjskih stanov.

Leta 1379. sta si Albrecht in Leopold razdelila avstrijske dedne dežele.
Leopold je dobil Kranjsko in je bival časi tudi v Ljubljani. V tej dobi se je
Ljubljana, do sih dob le središče takó zvanega Ortenburškega Kranjskega, jako
razširila, ker je lahko vzprijela toliko gostov vojvodovega spremstva, mnogo
deželnih uradnikov in tujcev zaradi živahne trgovine, katero je Leopold zelo
pospeševal z raznimi svobodščinami. Tudi je deželnemu glavarju ostro zaukazal,
da ne sme zaprečevati svobodne volitve mestnega sodnika. Čim bolj se je
razširjala moč Habsburžanov proti jugu in jugovzhodu, tem večjo veljavo je
dobivala „bela Ljubljana.“ Vzlasti se je njeno blagostanje povzdignilo s
priklopom Reke (1374. l.) in Trsta (1382. l.) ker je postala zopet središče
trgovine za severne dežele, kakor je bila v dobi Rimljanov stara Emona.

Tudi njegovemu sinu in nasledniku Ernestu Železnemu je bila Ljubljana
na skrbi. Leta 1411. je zapovedal deželnemu glavarju Urhu Šenku Osterviš-
kemu, naj Ljubljančani nemudoma napravijo nasipe okolo mesta ter obzidje
bolje utrdijo; tudi naj zahteva od samostanov, župnikov in drugih, da svojim
podložnikom zapovedó, meščanom pomagati apna, kamenja in drugih potrebščin
voziti ter pri delu pomagati. Plemenitaži in vitezi, ki imajo hiše v Ljubljani,
naj v njih ostanejo in dobro v bran postavijo, da ne bode mesto zaradi njih
imelo kvare. Ko se je bil namreč raznesel glas, da v Evropo prihruvši Turki
neusmiljeno požigajo in moré, drveč vedno bolj proti severu, začeli so se
velikaši izseljevati na svoje močne in trdne gradove. — Tudi je zaukazal
(l. 1418.) na prošnjo meščanov, naj se pri cerkvi sv. Nikolaja zopet prične
šola, ki se je bila opustila. Iz tega se vidi, da je Ljubljana imela zgodaj
svoje učilnice.

Za njim je dobila Ljubljana vladarja, katerega sme po vsej pravici
„svojega očeta“ imenovati. Ta je bil Friderik IV. Vže na potu v sv.
deželo se je Friderik mudil v Ljubljani in ko se je vračal, podaril jej je
mного trgovskih pravic. Leta 1440. je bil Friderik izvoljen za rimsko-nemškega

cesarja. Zaradi razdelitve dednih dežel se je vnel med njim in bratom Albrehtom prepir. Albreht se je združil z ošabnim Celjskim grofom Ulrikom ter je derl z vojsko proti Ljubljani (l. 1441.), ko je bil Friderik ravno na potu v Nemčijo, da bi se dal slovesno venčati. Zapovednik Ljubljani je bil hrabri Jurij Apfalterer, ki je sklenil braniti mesto do zadnjega moža, da-si je štela oblegovalna četa nad 16.000 mož. Celjani so napadli mesto in metali debelo kamenje vanj. Brambovec so hrabro odbijali vse napade in oblegovalci so se morali zadovoljiti z ropanjem in požiganjem po okolici. Dan pred sv. Janezom l. 1442. so oblegovalci odrinili od mesta. Poveljnik Turn, katerega je bil Friderik s 13.000 vojaki na pomoč poslal, zasačil je tolpo Celjskih vojakov ter jej pobral novej in druge dragocenosti, katere so nameravali v Celjskem gradu spraviti. Cesar niso po Ljubljanskej okolici opustošili vojaki, pokončala je velika tolpa kobilic, ki je prifrčala v 20. dan avgusta v te kraje.

Cesar je slišal o zvestobi in hrabrosti Ljubljančanov in zato jim je potrdil stare pravice. Leta 1444. je prišel sam v Ljubljano s sijajnim spremstvom, med katerim je bil tudi Enej Silviji, cesarjev tajnik in poznejši papež Pij II.

Posebno važno dejanje Friderikovo za Ljubljano in Kranjsko je ustanovitve škofije. Ker je spoznal živo potrebo posebne škofije za Kranjsko, in iz hvaležnosti, da je bil 1458. leta rešen smrtne nevarnosti, ustanovil je Ljubljansko škofijo. Velika in lepa slika v svetišči nad velikim oltarjem stolne cerkve nam kaže to nevarnost in Friderikovo prikazen. Leta 1458. sta namreč cesarju po življenji stroga vdova poslednjega Celjskega grofa Ulrika, katerega so Ogrji zavrtno umorili, in njen vojskovodja Ivan Vitovc. A po noči se prikaže cesarju sv. Nikolaj — takó se pripoveduje — ter ga resno opomina, naj se umakne v grad, ako se hoče nevarnosti izogniti. Cesar je to storil in ušel pretecej nevarnosti. Da se pokaže hvaležnega, sklenil je sv. Nikolaju na čast ustanoviti novo škofijo v Ljubljani.

V 6. dan decembra 1461. leta je podpisal v Gradcu v pričo dveh kardinalov, več škofov in mnogo grofov in plemičev ustanovno pismo Ljubljanske škofije s stolnim proštom, dekanom in 10 kanoniki. Papež Pij II. je potrdil 1462. leta ustanovo ter jo podvrzel neposredno papeževej stolici. Prvi škof je bil Žiga pl. Lamberg, bivši župnik v Šmartnu poleg Kranja.

K novej škofiji so pripadale razven stolne cerkve samó še te župnije po Kranjskem: sv. Petra, poleg mestnega obzidja (ta župnija je jako stara, ker se tu vže 1248. leta nahaja župnik Ljudevit); Šentvid nad Ljubljano, Šmartno poleg Kranja, Naklo, Vodice, Radovljica, Svibno in Šentjernej na Dolenjskem. Tako je postavil cesar Friderik temelj duhovnemu zedinjenju Kranjskih Slovencev; vendar je z malo izpremembami ostalo takó še mnogo let tja do 1787. l. — Cesar Ferdinand I. je 1533. l. podaril tedanjemu škofu Kristofu pl. Raubarju častni naslov „kneza.“

Ko je bil leta 1751. zatrt Oglejski patrijarhat, bil je večji del Kranjske vojvodine, pripadajoč k omenjenemu patrijarhatu, združen z novo ustanovljeno Goriško nadškofijo. A cesar Jožef II. je izrazil željo papežu Piju VI., naj se bolj primerno uredijo škofijske meje. Tedanji škof grof Karol Herberstein je v ta namen odstopil 47 duhovnij po Koroškem in Štirskem, a za izgubo je pripadlo k Ljubljanskej škofiji nad 100 duhovnij po Dolenjskem, Gorenjskem

in Notranjskem. Tudi je bila Ljubljanska škofija o tej priliki povzdignjena v nadškofijo (1787. l.). Ali ta čast je trajala samo do 1806. leta. Naslednje leto jej je bilo tudi vzeto častno ime „knežije,“ katero je pa 1826. leta cesar Franc I. škofu A. A. Wolfu blazega spomina zopet podelil. Leta 1830. so se škofiji priklopile duhovnije Bistriške, Postonjske in Ipavske dekanije, a tri leta pozneje še duhovnija Motniška. Od sih dob so deželne meje tudi škofijne. Letos izvoljeni knezoškof dr. J. Misija je 27. v vrsti škofov Ljubljanskih.

Ali še večjo čast je skazal cesar Friderik IV. Ljubljani, ko jo je napravil za glavno mesto Kranjske vojvodine, katera je nastala po zaporednem združenju Gorenjskega, Dolenjskega, Metlike, Pivke in drugih delov Notranjskega, kakor smo že poprej omenili. Novič jej je podelil raznih pravic in potrdil stare, podpiral obrt in trgovino. Deželi pa je l. 1463. zaradi njene izvanredne zvestobe pomnožil in izboljšal grb ter jej za stalno ustanovil deželne barve: belo-modro-rudečo.

Tako je postala Ljubljana za dōbe Friderika središče in stolica Slovencev.

Iz srednjega veka nam je še to zabilježiti, da so koroški vojvode v Ljubljani tudi novce kovali. Vzlasti se nahajajo novi iz dōbe vojvode Bernarda (l. 1202—1256.)

Nova nevarnost je pretila v dōbi Friderika proti slovenskim pokrajinam od krvoločnih Turkov, kakor nekdaj od Avarov in Ogrov. Tu naj omenim samo ōnih napadov, v katerih je Ljubljana trpela.

Vže 1469. leta je prilomastil bosniški paša Vejbeg na Slovensko ter skušal z jedno četo zasesti Ljubljano, a zavoljo hrabrosti Ljubljančanov mu izpodletelo.

Leta 1472. se je krvoločnih Turkov pridrvilo kot listja in trave in ubogi Dolenjci so stokali pod britkim mečem. Turki so vse poplavalili, pomendrali, požgali in pomorili ter drli naravnost proti Ljubljani. Z divjo navdušenostjo so začeli naskakovati mesto. Sreča jim je bila ugodna in priderli so v Šen-petersko predmestje in Poljane, zažgali lepo Šenpetersko cerkev, ali v notranje mesto vender niso mogli. V pridobljenih ulicah so si napravili močne okope, a glavni tabor so imeli pri Šiški in za sv. Krištofa cerkvico „v Jami.“ Ljubljančanom srce ni upadlo; krepko so padali nad sovražnika, pregnali Turke najpred iz predmestja Poljan in otehi Šenpeter. Turki ostavivši svoje šotore, povrnili so se v Bosno. To zmago so Ljubljančani dolgo potem vsacega leta slavili za sv. Krištofa cerkvico na velikonočni ponedeljek.

Leta 1473. so Turki divjali mimo Ljubljanke dalje čez Kokro proti Koroškem. Takisto tudi 1492. leta, vračajoč se s Koroškega, po Ljubljanskej okolici, kjer so skušali razdijati in požgati predmestja.

Odslej so prenehali za nekaj let divji turški naval. Ljubljančani so si prizadevali, da bi uredili občinsko življenje, ker jim je cesar Maksimilijan I. 1504. leta dovolil, da si smejo po svojej volji izbrati župana. Prvi Ljubljanski župan je bil Ivan Lanthieri.

Vsled turških napadov je nastala huda draginja in lakota po vsej deželi. Tej bēdi se je pridružil 1509. leta še druga. Hud potres je razrušil križevniško hišo in cerkev, vicedomovo poslopje, 8 mestnih obzidnih stolpov, jeden del mestnega obzidja, deželno hišo in še druga trdna poslopja.

(Dalje in konec prihodnjic.)